

Marjan Ivan Moškon

O STARI SLOVENŠČINI

Summary

OLD SLOVENIAN

Analysed Greek names Σουοβηνοί and Σκλάβήνοι of aboriginal inhabitants in the Danube region from the first half of the first millennium, the most appropriate read as Sloveni and Slaveni (Slovenes and Slaves). That they are a former Slověne, convincingly speaks their словѣньскъ ѡязыкъ (slovjenskъ jazikъ) – old Slovenian, which was to spread Christianity in Pannonia adapted to the liturgical needs of the church as Old Church Slovene by Thessaloniki brothers Constantine and Methodius. This means that the Macedonian and Pannonian Slověnes spoke the same – Slovenian language and inhabited the provinces with the same names: Scлавinia and Slauonia. These findings support the range of modern scientific researches and original documents. A more detailed insight into the activity of Constantine and Methodius dictated entirely new hypothesis about the old Slovenian and origin of Freising manuscripts, especially taking into account the origin of the Balkan peoples and the understanding of the political situation in the 19th and 20th century, when they were formed in the nations.

Uvod

Nikoli mi ni bilo jasno, zakaj so naši učenjaki za nekdanji **словѣньскъ ѡязыкъ** (slovjenskъ jazikъ – pri transkripciji cirilskega trdega znaka *jer* [ъ] v latinico sem ga uporabil v izvorni obliki), v katerem sta pridigala in pisala sveta brata Konstantin in Metod, povzeli ime »slovanščina«. Iz takega razumevanja namreč sledi tudi pojem za njuno »staro cerkveno slovanščino«, ki naj bi zameglil pravi izvor tega jezika. Da ta goljufija ni čisto sama po sebi umevna, kot se sicer sedanjim Slovincem zdi, naj pokaže primerjava sodobnih poimenovanj, najprej pri tako imenovanih »slovanskih« narodih (vir po Wikipedijah naštetih jezikov):

belorusko: старажытна славянскія мовы (*staražytna slavjanskija movi*), staroslavenski jezik

bosensko: staro(crkveno)slavenski, staro(cerkveno)slavenski jezik

bolgarsko: старобългарски език (*starobälgarski ezik*), starobolgarski jezik

češko: staroslověnština, (staroslovjenština), staroslovenščina

hrvaško: staro(crkveno)slavenski, staro(cerkveno)slavenski jezik

makedonsko: старо(црковно)словенски, staro(crkovno)slovenski jazik

poljsko: staro-cerkiewno-słowiański, staro-cerkveno-slovanski jezik

romunsko: limba slavă veche, staroslavenski jezik

rusko: старославянскій язык (*staroslavjanskij jazýk*), staroslavenski jezik

srbsko: старо(црквено)словенски, staro(cerkveno)slovenski jezik

slovaško: (staro)sloviencina, (staro)slovienski jazyk
 slovensko: stara cerkvena slovanščina, tudi stáročerkvénoslovánščina
 staroslavensko: старославяньскый язык (*staroslavjánskij jazýk*), staroslavenski jezik
 ukrajinsko: старослов'янська мова (*staroslovjans'ka mova*), staroslovanski jezik

Od štirinajstih »slovanskih« jezikov je torej *slovjenskŏ jazikŏ* samo v treh primerih zapisan kot *slovanski*, *slovanščina*, v enem primeru kot *bolgarski jezik*, v štirih primerih kot *slovenski*, *slovenština* in v šestih primerih kot *slavenski jezik*.

Zanimalo me je še, kako rečejo »stari cerkveni slovanščini« v glavnih evropskih jezikih:

angleško: Old Church **Slavonic** (словѣньскъ ѡязыкъ), stara cerkvena slavonščina

nemško: Altkirchen**slawische** Sprache (словѣньскъ ѡязыкъ, transkrib. *slověňskŏ jězykŏ*)

francosko: Vieux-**slave**

italijansko: Antico **slavo** ecclesiastico (словѣньскъ/slověňskŭ)

špansko: Antiguo **eslavo** eclesiástico (ѡязыкъ словѣньскъ / jazykŭ slověňskŭ)

portugalsko: Antigo **eslavo** eclesiástico (ѡязыкъ словѣньскъ, jězykŭ slověňskŭ)

nizozemsko: Oudkerk**slavisch** (словѣньскыи ѡязыкъ, *slověňskiji jazykŭ*)

dansko: Oldkirkes**slavisk** (starocerkvenoslavensko)

norveško: Gammelkirkes**slavisk** (словѣньскыи ѡязыкъ, slověňskyi jězykŭ)

švedsko: Fornkyrkos**slaviska** (ѡязыкъ словѣньскыи)

finsko: Muinaiskirkkos**laavi** (ѡязыкъ словѣньскыи)

esperanto: Malnov**slava** lingvo (словѣньскыи ѡязыкъ)

grško: Αρχαία εκκλησιαστική **σλαβονική** γλώσσα (stari cerkveno slavonski jezik)

latinsko: Lingua **Slavica** (**Slavonica**) ecclesiastica antiqua (stari cerkveno slavenski/slavonski jezik)

Zanimivo, da imajo vsi navedeni evropski jeziki v korenu porekla stare cerkvene slovenščine zlog slav- (slavenski), niti eden pa nima zveze slovan- (slovanski), čeprav tudi vsi poznajo in navajajo izvirno ime словѣньскъ ѡязыкъ (slovjenskŏ jazikŏ). Vendar noben od teh evropskih jezikov ne navaja slovenskega jezika. Angleška, grška in latinska inačica pa ga pišejo kot slavonic, mar zato, ker je bil najprej zapisan v nekdanji Sclavonii?

Seveda sem poskusil razvozlati, kaj pomenijo tako različna poimenovanja v slavenskih in v tujih zapisih, ter se zato najprej lotil največkrat uporabljenega pridevnika *slavenski*.

Zgodnji zapisi

Moral sem se vrniti v zgodnji srednji vek, takorekoč na začetek našega štetja. Znano je, da Grki niso uporabljali črkovnega para *-sl-* in so v tak zlog vrinjali različne soglasnike, najraje črko *-k-*, ter tako dobili zvezo *skl-*.

V drugem stoletju prvega tisočletja pa je starogrški učenjak in zemljepisec Klavdij Ptolemaj opisoval Suovene (Σουοβηνοί) [1:281], ki jih gre po najbolj preprosti razlagi razumeti kot *Slovene*. Zakaj? Če so se mu staroselci predstavljali kot Sloveni, je namesto črke *-l-* v zvezo *Slo-* vrinil par *-ou-* ter dobil *Souovene* (Slika 1). Lahko pa je zapisal tudi točno tako kot je slišal: *Suoveni*, saj M. Snój navaja za Slovene podoben zapis iz koroške Podjune *suauéi⁹* [2:265]. S parom *-ua-* radi zamenjujejo glas *-l-* tudi ponekod na Gorenjskem.

Ptolemajev zapis Slovenov je razen napisa na etruščanskih zlatih ploščicah iz Pyrgija, ki ju strokovnjaki umeščajo v 5. stoletje pr. n. št., najstarejši pisni in nedvoumni dokaz o ljudstvu Slovenov. Na pyrgijski ploščici z daljšim besedilom je A. Berlot izluščil besedi CLUVENI in ITALA ter celoten napis tudi prevedel v slovenščini najbolj podoben jezik [3:206]. Podobno ugotavljata tudi M. Bor [4:29-39] in V. Vodopivec [5:51-63]: Sluveni in Itala.

Dobrih štiristo let po Ptolemaju, sredi šestega stoletja, je pomemben bizantinski učenjak Prokopij iz Cezareje, glavni in zadnji vodilni zgodovinar antičnega časa, poročal v grščini o

Ptolemajev zapis iz 2. stoletja transkribiramo:

Σουοβηνοί (Souobenoi)

1. namesto para -ou- zapišemo črko -l-
2. grška črka β se bere kot v
3. končnica -oi je množinska oblika

Souobenoi se torej bere kot

Sloveni

Slika 1. Poslovenjen Ptolemajev zapis Slovenov

Prokopijev zapis iz 6. stoletja transkribiramo

Σκλάβήνοι - Sklábēnoi

1. Grki niso poznali para -sl-, zato k opustimo
2. grška črka β se bere kot v
3. skupina -oi je množinska oblika

Sklábēnoi se torej bere kot

Slaveni

Slika 2. Poslovenjen Prokopijev zapis Slavenov

Slavenih (Σκλαυηνοί Sklauenoi, Σκλάβηνοι Sklábēnoi, Σθλαβηνοί Sthlabenoi *in podobno*) [6]. Ptolemajev *-ouo-* iz *Souo-* so zamenjali novi soglasniki: *-kl-* ali *-thl-*, soglasnik *-β-* pa tudi znak *-v-* (ipsilon), ki se v stari grščini bere kot *-u-* (Slika 2).

Prokopijev sodobnik, rimski uradnik Jordanes iz Mezije je leta 551 v svoji *Getiki* (O izvoru in dejanjih Gotov) pisal v stari latinščini o *Sclavenih in Antih* [7], vrinjeni *-c-* v prvem zlogu besede *Sclaveni* pa najbrž pobral pri grških piscih.

Vsi ti zapisi se bistveno ne razlikujejo in so osnovno izhodišče za naše sklepanje. Za razliko od Ptolemaja se pri Prokopiju in pri Jordanesu v prvem zlogu imena pojavi *-a-* namesto *-o-*, kar je za pravo razumevanje te zamenjave treba pojasniti. Kako je prišlo do tega?

Spremembo si z laičnim poznavanjem jezika lahko razložimo samo z akanjem [8:314], ki je še danes običajno v ruščini; ne kot malomarnost ali narečna posebnost, temveč kot edina pravilna izgovorjava knjižnega jezika (npr.: по-русски, Словенец, Москва se izgovori kot *pá-rúski, slavéneec, maskvá*). Akanje poznamo v beloruščini, v bolgarščini, v slovenščini v doljenjskem [9:136] in marsikaterem drugem narečju. Kaže, da so Prokopijevi Slovenci tudi akali ter se Jordanesu in drugim piscem predstavljali kot Slaveni, kar je potem povzela skoraj vsa grška in rimska razumniška srenja. Zato potem in še danes pri romanskih in germanskih tujcih *Slaveni* namesto Slovenov. Vendar pa posameznim jezikom prirejani *Sloveni* za današnje Slovence.

Okoli leta 550 se pojavi krajša inačica imena v delih Agathisa iz Myrine in Johna Malalasa. Najverjetneje skovan v Konstantinopolisu so *Sklavos* hitro prevzeli v latinščini kot *Sclavus*, besedo, iz katere je *Slav-* izpeljan v večino romanskih in germanskih jezikov. V grščini in latinščini so *Sclavene* po letu 700 postopoma zamenjali *Slavi*. Skoraj v istem času je prišla v uporabo *Sclavinia*, beseda, ki je služila za označevanje ozemlja poseljenega s Slaveni ali pod oblastjo sclavenskega vodje. *Sclavinia* je prvič izpričana v Zgodovini Theophylacta Simocatte, toda besedo so uporabljali zlasti avtorji v zgodnjem devetem stoletju, tako kot recimo Theophanes Confessor [10].

Podobno kot navedeni najstarejši trije viri je o Slavenih pisala še vrsta drugih zgodnje srednjeveških piscev in kronistov s podobnimi samoglasniki in soglasniki v prvem zlogu:

Menander Protector (6. stol), J. Bobbiensis (leta 615), galski kronist Fredegar (7. stl.), zgodovino pisec P. Diakon (*Zgodovina Langobardov*, konec 8. stl.), saksonski zgodovinar Helmold, bizantinski cesar Konstantin VII. Porfirogenet (10. stol.) in drugi [11]. Vendar do danes še nihče ni potrdil, da bi se v srednjem veku razen Slovénov katerokoli drugo ljudstvo imelo za Slavene.

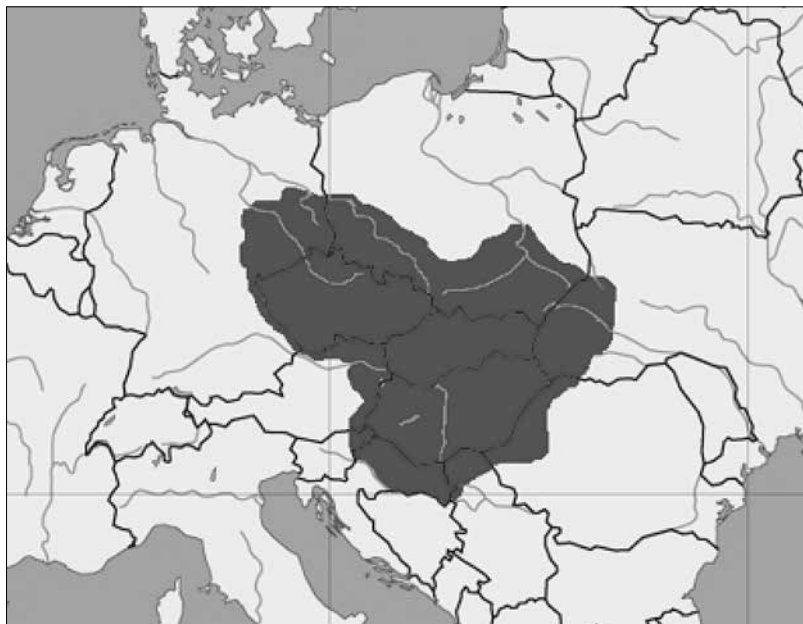
Neovrgljiva priča o jeziku

O staroselskih Slovénih vsekakor najbolj prepričljivo govori sam СЛОВѢНЬСКЪ ЯЗЫКЪ (slovenskŭ jazykŭ) – stara slovenščina, ki sta jo za širjenje krščanstva v Panoniji prilagodila liturgičnim potrebam kot *staro cerkveno slovenščino* solunska brata Konstantin in Metod.

Od kod jima slovenščina in zakaj sta jo nesla tako daleč, ko je bilo vendar mnogo bližje dovolj še »neobdelanih« plemen?

Ko je Mojmir I okrog leta 830 združil pod svojo oblastjo slovenska plemena, domnevno naseljena severno od Donave, je z osvojitvijo kneževine Nitra nastala država Velikomoravska

(Slika 3). Njeno ozemlje je postalo križišče vzhodnofrankovskih in bizantinskih zanimanj. Mojmirja je nasledil knez Rastislav (846 do 870), ki si je prizadeval osamosvojiti deželo od karolinškega vpliva. Nagnal je frankovske rimsko-katoliške prekrščevalce [12], nato pa leta 862 zaprosil bizantinskega cesarja Mihaela III in patriarha Fotiusa, naj mu pošljeta škofa in misionarje za poučevanje v veri njegovih podanikov, ki so povečini že sprejeli krščanstvo. Rastislavov namen je bil seveda bolj politične kot cerkvene narave, saj se je komaj znebil nadvlade Ludvika Nemškega. Cesar Mihael pa se je hitro odločil, saj se mu je ponudila dobra priložnost za povečanje bizantinskega vpliva na Moravskem.

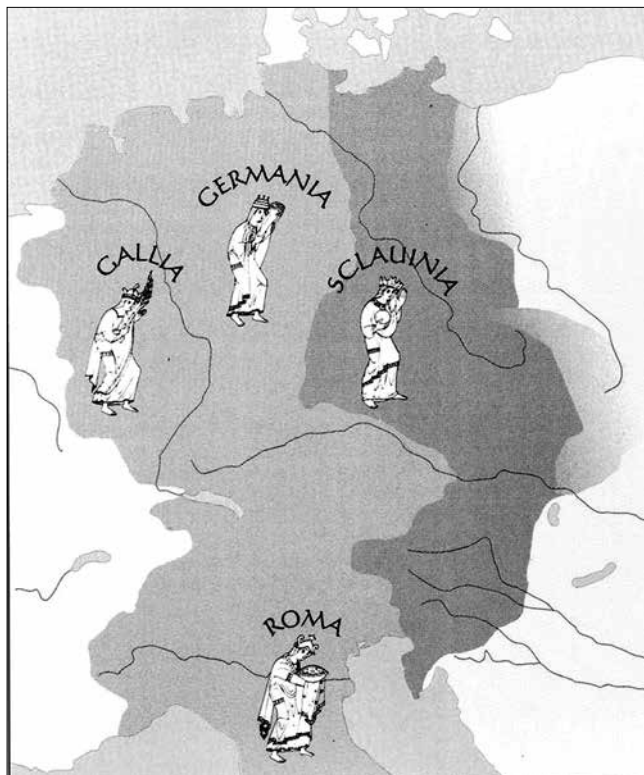

Slika 3. Domnevni obseg Velikomoravske v času Svetopolka I. (870 do 894) po en Wikipediji

Sporočil je bratoma Konstantinu (pozneje znan kot Ciril) in Metodu: »Vidva sta Solunčana, Solunci pa vsi dobro govorijo slovensko (вы бо юста селоуѡнѡнина, да селоуѡнѡне вьси чисто словѣньскы бесѣдоуютъ). Zato vaju pošiljam v Velikomoravsko, da bosta poučevala ljudi v krščanski veri v jeziku, ki ga razumejo.« [13]. Solun, kjer sta se brata rodila, je bil dvojezično mesto. Razen grščine se je tam govorilo v solunskem narečju okoliških plemen makedonskih Slověnov. Škofa pa cesar ni poslal, saj Rastislavu ni najbolj zaupal.

Najmanj kar iz povedanega lahko sklepamo je, da so makedonski Slověni in Velikomoravani govorili isti – словѣньскъ ѡзыкъ. Danes leži mesto Nitra na Slovaškem, kjer živijo potomci nekdanjih Slověnov, katerim je cesar Mihael v devetem stoletju poslal sveta brata.

Sklavinija (grško: Σκλαβίνια [Sklaviniai], latinsko: Sclaviniae, Sclavenia, Sclauonia) je bilo grško ime slovenskih naselij in slovenskega ozemlja. Tako kot za Velikomoravsko

Slika 4. Ilustracija štirih »kraljestev« v Otonovem Svetem Rimskem cesarstvu (po knjigi Zakladi tisočletij, Založba Modrijan, Ljubljana 1999)

ni mogoče natančno določiti območja [14], je tudi obseg Sklavuinije in njenih prebivalcev še vedno stvar različnih trditev posameznih zgodovinarjev. Pri nas velja, da je Sclavinia pokrivala tretjino cesarstva Otona III. od Baltika do Jadrana [15:373], na južnem Balkanu pa poročajo o tamkajšnjih staroselcih Slovènih [13] in o makedonskih Sklavinijah od Črnega morja do jadranskih obal.

Kot rečeno se zgodovinarji ne morejo zediniti, kje naj bi ležala Velikomoravska. Čeprav se v te polemike [16] tukaj ne moremo spuščati, pa je zanimiva tudi trditev, da je bilo jedro države južno od Donave v Sklavini/Sklavonii. Seveda je to za naše razmišljanje posebno pomembno kot še ena potrditev, da se je takrat v Sklaviniji/Slauniji govorilo **словѣньскѣ**, sicer solunska brata ne bi imela koga učiti krščanske vere v domačem jeziku.

Latinsko ime *Sclavinia* je izpeljano iz prvotnega imena Slovenija (dežela Slovenov) [14], tako se je tudi današnja Slovenija v zgodovini imenovala Sclavinia/Slavinia/Slavija [16]. Toda pred madžarizacijo, hrvatizacijo in srbizacijo panonskega bazena je bila vsa dežela med današnjimi Avstrijo (nekdanjo Karantanijo), Slovaško in Slavonijo poseljena s Slovèni, zato je Sclavinia razumljivo in ustrezno ime, ki hkrati priča o njenih srednjeveških prebivalcih. **Ponovimo: do zdaj ni bilo mogoče odkriti, da bi se v srednjem veku katerokoli drugo »slovansko« ljudstvo, razen današnjih Slovakov in Slovencev, izdajalo za Slovène.**

Slika 5. Jezdec s praporom Sclavonia s freske v Strasbourgu

Táko sklepanje nepristranskih tujih znanstvenikov našim akademskim zgodovinarskim »domoljubom« seveda ne gre v račun, saj bi se morali lotiti napornega prepričevanja Hrvatov in Srbov, da je bila Slavonija nekoč, kot kaže zemljevid Blaeu [17], slovenska vse do Zemuna. Hkrati pa je bila Vramcu, Kopitarju, Miklošiču in tudi našim ljubiteljskim raziskovalcem slovenska Slavonija jasna že od nekdaj, zraven pa tudi skrajno redkim slovenskim sodobnim razumnikom.

Takó se je plodovit umetnostni zgodovinar Janez Höfler že pred leti opogumil in v temeljiti študiji o freski iz 14. stoletja v cerkvi Mladi Sv. Peter v Strasbourgu (Slika 5), ki prikazuje poklonitev evropskih narodov Svetemu Križu, in o umestitvi slovenskih kartuzij v Slauonio (Slika 6), zapisal:

»... prikazano zgodovinsko gradivo in številne razprave, ki jih pri tem navajamo, kažejo, da je prevajanje izrazov *S(c)lavonia* in *s(c)lavonicus* kot "slovanska dežela", "slovanski" in Slovan" ... ne samo napačno, ampak tudi zavajajoče. Gre za ožji, teritorialno omejen in etnično bolj ali manj določljiv pojem, ki bi ga bilo torej ne samo v filološkem, kot je bilo omenjeno, ampak tudi v semantičnem pogledu še najbolje prevesti kot *Slovenija* in *slovenski*...« [18:53].

Slika 6. Če kdo dvomi, da ime Slauonia pomeni Slovenijo, naj si prebere knjigo J. Höflerja »Trubarjevi Lubi Slovenci ali Slovenija pred 650 leti v Strasbourgu«. Reprodukcija iz te knjige: Kartuzija Jurkloster v Slauonii – Sloveniji

Od kdaj so še drugi Slaveni?

Ker so plemena, ki so bila Slovénom sorodna in se z njimi najverjetneje sporazumevala v podobnem (slovénském) jeziku, so najbrž postala za tujce enostavno – Slaveni. V novem veku, ko so se začele oblikovati močne fevdalne skupnosti, je v obrambi pred germanizacijo podzavestno nastajala največja evropska skupnost narodov, ki se je pozneje uspešno uprla zahodnjaškim osvajalskim velesilam tako Napoleonu kot Francu Jožefu in Hitlerju.

Ob napovedi izgradnje Velike Nemčije, ki bo zavzela celotno področje avstrijske monarhije in posledično povzročila utopitev slavenstva v germanstvu, se je po Slavenském kongresu v Pragi leta 1848 razcvetela evropska zamisel o panslavizmu. Čeprav je kongres sprejel samo Manifest narodom Evrope in nobenega drugega pripravljenega sklepa, je vendarle zanetil narodno zavest slavenskih udeležencev. Panslavensko misel so takrat razumeli tudi drugi evropski narodi, pojem Slavenov pa se je dokončno uveljavil.

Vendar pred osemnajstim stoletjem, ko se začne pojavljati poimenovanje Slaveni tudi za Slověnom sorodna ljudstva, imena ne gre posploševati na tista, ki se niso čutila pripadna izvornim Sklavenom (Slověnom), in so se zato tudi vedno predstavljala samo s svojimi imeni, na katera so še danes ponosna. Vsaj dokler raziskovalci ne naletijo na drugačne dokaze. Da pojem Slověni ni veljal za vse Slavene pa dvomijo tudi naši zgodovinarji (P. Štih): *Slovani so sami sebe imenovali Slověne (ednina Slověninъ, pridevnik slověnъskъ), čeprav za to slovansko obliko imena, ki je prvič izpričana v stari cerkveni slovanščini, ni čisto gotovo, da se je nanašala na vse Slovane* [19:15].

Če že moramo Slovenci zaradi tega in zaradi jezikovnih sorodnosti pristajati v svetovnem sporazumevanju na skupno poimenovanje narodov *Slaveni*, moramo tudi poudariti, da staro slovenščino od vseh slavenskih narodov narobe imenujejo kot »staro cerkveno slovanščino« samo trije: Ukrajinci, Poljaki in, kako ironično – Slovenci. Naj ob tej priložnosti spomnim, da poznamo v jezikoslovju usmeritev *slovenistiko*, ki se ukvarja s slovenskim jezikom, in *slavistiko*, ki proučuje slavenske jezike, za »slovanistiko« pa še ni bilo slišati.

Naša največja slovenista

Ko govorimo o stari slovenščini, moramo osvežiti spomin na naša velika jezikoslovca 19. stoletja Jerneja Kopitarja (1780-1840) in Franca Miklošiča (1813-1891); prvi je bil utemeljitelj *panonsko-karantanske teorije* o izvoru stare slovenščine v Panoniji, drugi pa velja za največjega slovenskega slavista vseh časov [20]. Oba sta si zavzeto prizadevala za uveljavitev stare slovenščine kot podlage za nastanek Ciril-Methodovega slovjenskъga jazikъa.

Čeprav pojem словѣньскъ ѡзыкъ govori sam zase za kateri jezik gre, je vrsta jezikoslovcev in zgodovinarjev v zgodnjem 19. stol. vedno znova načenjala vprašanje porekla tega jezika.

Češki jezuit in slavist Josef Dobrovský (1753-1829) je iskal domovino jezika na jugu, Jernej Kopitar pa je bil prepričan, da izhaja iz Panonije, kjer naj bi bil živ med Slověni.

Ker je takrat večina ohranjenih staroslovenskih besedil izvirala iz Bolgarije, je veliki slovaški jezikoslovec, zgodovinar, narodopisec in pesnik Pavel Jozef Šafárik (1795-1861) ustvaril izraz »starobolgarski«, kar so bolgarski učenjaki veselo povzeli in razglasili staro slovenščino za старобългарски език (*starobălgarski ezik*).

Toda brata Konstantin in Metod sta za razliko namesto iz bolgarske dežele prihajala iz solunske Makedonije, ki je sodila v bizantinski krščanski svet okrog Soluna naseljen s Slověni. Čeprav je bilo ozemlje južno od Donave takrat pod bolgarsko zasedbo, so Bolgari začeli sprejemati krščanstvo šele po letu 864, ko sta bila brata že zdavnaj na Moravskem. Šafárikova liturgična besedila iz Bolgarije so lahko nastajala šele pozneje, ko je med leti 893 in 927 vladal Bolgariji car Simeon I. Veliki, in tako ne morejo biti dokaz za Ciril-Methodijski izvor jezika. So se pa pred Franki po letu 870 tja zatekli njuni učenci in nadaljevali delo svetih bratov med bolgarskimi Slověni. Jezik prvih kanonov je bil gotovo stara slovenščina, in ne bolgarščina, čeprav so se predniki Bolgarov, po poreklu ogursko-turški Sarmati, pomešali med tamošnje Slověne že v 7. stoletju [21].

Glede na stare cerkvene vire in zapis *slověnъskъ* (словѣньскъ) se je Franc Miklošič odločil za *staroslovensko* ime, saj so v Panoniji živeli Slověni, kar naj ne bi bilo treba še

posebej dokazovati. Tako sta Kopitar in Miklošič postala glasnika *panonsko-karantanske teorije* o stari (cerkveni) slovenščini. Vendar se je našel hrvaški jezikoslovec Vatroslav Jagić (1838-1923), ki je tej teoriji silovito oporekal in predlagal *makedonsko teorijo* z dokazovanjem, da ima jezik Cirila in Metoda izvor v Makedoniji [22].

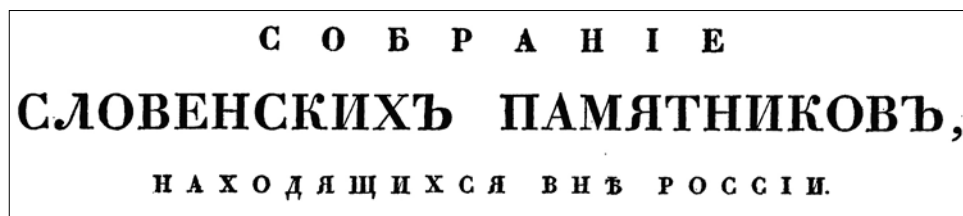
Še danes nimamo zanesljivega podatka, kje sta brata sestavljala svoje prve nabožne rokopise: v Solunu, v velikomoravski Nitri, morda celo v panonskih Blatnogradu ali Sirmiumu, saj se njuna pisanja niso ohranila. Zato je tudi vprašljivo, v kateri pisavi. Najverjetneje v glagolici, ki se je potem uveljavila zlasti v Sclauoniji. V kanon (= spisek biblijskih knjig), jedrno telo stare cerkvene slovenščine je zdaj po hrvaških virih uvrščenih 9 spomenikov napisanih v glagolici in 3 spomeniki v cirilici [23]. Rokopisi morajo zadostiti določenim jezikovnim, kronološkim in kulturnim merilom, da so lahko uvrščeni v kanon, ne smejo se na primer bistveno razlikovati od jezika in izročila Cirila in Metoda, znanih kot Ciril-Metodijsko izročilo. Čeprav je vprašanje, na katerem njunem zapisu temelji to izročilo, če noben ni ohranjen?

Brižinski spomeniki iz desetega stoletja, izvirniki pa verjetno že iz časa Cirila in Metoda, kažejo nekatere jezikovne in kulturne posebnosti stare cerkvene slovenščine, toda ponavadi niso uvrščeni v kanon, ker se zdi, da nekaj fonoloških značilnosti pripada panonskemu narečju (!) tega časa. Po drugi strani pa je *Kijevski misal* uvrščen v kanon, čeprav izraža nekatere zahodno slavenske značilnosti in vsebuje zahodno liturgijo [24].

Zakaj so jezikoslovci 20. stoletja zatajili Brižinske spomenike?

V prvih desetletjih 19. stoletja je bilo jezikoslovcem in zgodovinarjem jasno, da so Brižinski spomeniki in poznejši liturgični rokopisi napisani v *stari cerkveni slovenščini*. V 10. in 11. stoletju so sicer nastale številne takoimenovane »recenzije« liturgičnih besedil, ko so jih v različnih deželah prilagajali svojim jezikovnim posebnostim in navadam.

Med številnimi znanstveniki je prav zaradi odličnega poznavanja ruskega jezika še zlasti pomemben doktor filozofije Petr Ivanovič Keppen, ki je tudi kot eden prvih poskrbel za predstavitev in kritično razčlenitev Brižinskih spomenikov ter poznejšega Ostromirovega evangelija v ruski javnosti. V njegovi zbirki spomenikov SOBRANIE SLOVENSKIH PAMJATNIKOV (Slika 7), ki so jo natisnili v Sanktpeterburgu v Tipografiji Imperatorskago Vospitatelnago Doma leta 1827, je v prvem delu najprej pokazal vse tipografske znake, uporabljene v Ostromirovem evangeliju, in objavil faksimile izbranih delov evangelijev s

Slika 7. Naslovna glava Keppnovega Sobraanja – Zbirke slovenskih spomenikov, ki se nahajajo izven Rusije.

pripombami (Ostromir je bil knezov namestnik v mestu Slovensk ob Ilmenskem jezeru). V drugem delu je najprej navedel mnenja in razčlenitve takratnih uglednih jezikoslovcev Dobrovskega, Kopitarja, Vostokova in drugih, pa vse tri Brižinske spomenike s pripombami in z razlago okrajšav, obširno slovnico razlago in izčrpen abecedni seznam prevodov posameznih besed v ruščino [25].

Основываясь на вышеписанныхъ сужденіяхъ можно смѣло утверждать; что Фрейзингенскія статьи суть безъ сомнѣнія древнѣйшіе, дошедшіе до насъ и по нынѣ извѣстные памятники Словенской письменности. Имъ уступаетъ въ первенствѣ даже драгоценное Евангеліе, писанное для Новгородскаго Посадника *Остромира*, въ 1056 и 1057 годахъ, которое впрочемъ имѣетъ то преимущество, что оно писано Кирилловскими буквами и служитъ древнѣйшимъ памятникомъ Церковно-Словенскаго языка.

Slika 8. Iz uvodne razčlenitve Brižinskih spomenikov na 15. strani v Keppnovem Sobraanju

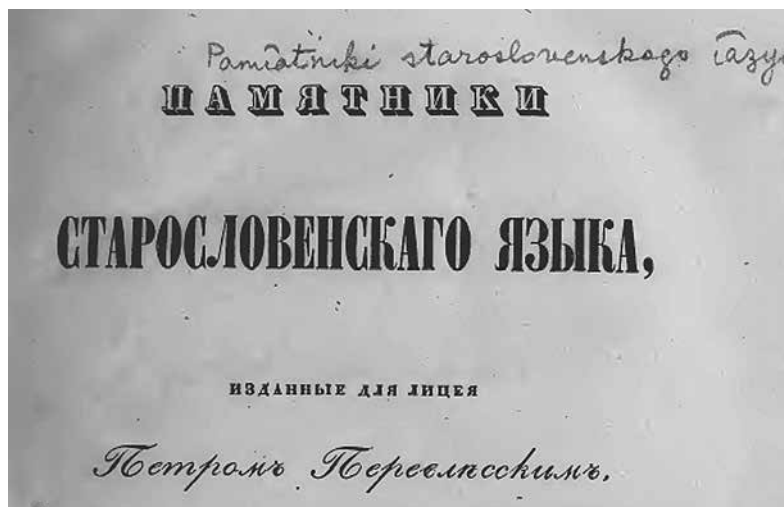
Prevod odstavka iz Keppnovega Sobraanja na sliki 8:

»Temelječ na več pisnih sodbah je mogoče pogumno trditi, da so brižinski (frejzingenski) spisi, prišedši k nam znani spomeniki slovenske pismenosti, v bistvu brez suma starejši. Njim odstopa prvenstvo celo dragocen evangelij, pisan za novgorodskega knezovega namestnika *Ostromira* v letih 1056 in 1057, kateri ima sicer to prednost, da je pisan s cirilskimi črkami in sodi k starejšim spomenikom Cerkvno-slovenskega jezika.«

Za Keppna torej ni bilo dvoma, da gre za slovenske spomenike napisane v cerkvno-slovenskem jeziku. V devetem stoletju se je Novgorod še imenoval Slovensk, ker so ga ustanovili in tam živeli Slovëni, ki so se pred nasiljem rimskih kohort [26: 38-94] umaknili daleč na severo-vzhod k Ilmenskemu jezeru, in tam pozneje z Rusi razvili živahno trgovsko središče Novgorod. Evangelij, ki je bil napisan za *Ostromira* v Cerkvno-slovenskem jeziku pa potrjuje, da je ta hozjajin moral razumeti slovensko. Toda niti *Ostromirovega* Evangelija niso uvrstili in kanon, ker je izražal preveč vzhodno-slavenskih (slovenskih!) narečnih značilnosti [24].

Da s »slovenskimi pamjatniki« v ruski znanstveni literaturi 19. stoletja niso mišljeni na splošno »slovanski« spomeniki, ampak izrecno slovenski, je očitno iz številnih virov na spletu [27] in v tiskanih izdajah tistega časa [28], kar izvira iz dobrega poznavanja ilmenskih Slovēnov in seveda priznanih jezikoslovcev Kopitarja in Miklošiča. Petr Perevlesskoj je leta 1854, ko se je tudi v Rusiji že uveljavilo slavjanstvo, v knjigi *Pamjatniki staroslovenskago jazika*, pripisal Suprasljskemu rokopisu širši slavenski pomen, in ga opisal kot *starinaju slavjanskaju rukopis*, vendar ga je uvrstil v zbirko slovenskih spomenikov (Slika 9).

Podobno kot Keppen in Perevlesskoj je še ob koncu 19. stoletja prepričljiv tudi hrvaški zgodovinar T. Maretić, ko opisuje Koclove panonske Slovēne in njihov staroslovenski jezik [29], v katerem sta pisala in poučevala Ciril in Metod. Čeprav zelo podoben jeziku bolgarskih Slovēnov, je staroslovenski jezik vendar močno različen od hrvaškega in srbskega govora.

названный Супрасльскимъ. Въ этомъ-то монастырѣ, въ 1825 г. найдена была старинная славянская рукопись XI вѣка, и по имени его названа супрасльскою.

Slika 9. Naslovnica Perevlesskojeve knjige o Spomenikih slovenskega jezika, Sanktpeterburg, 1854, in iz nje tri vrstice iz študije o Suprasljskem rokopisu.

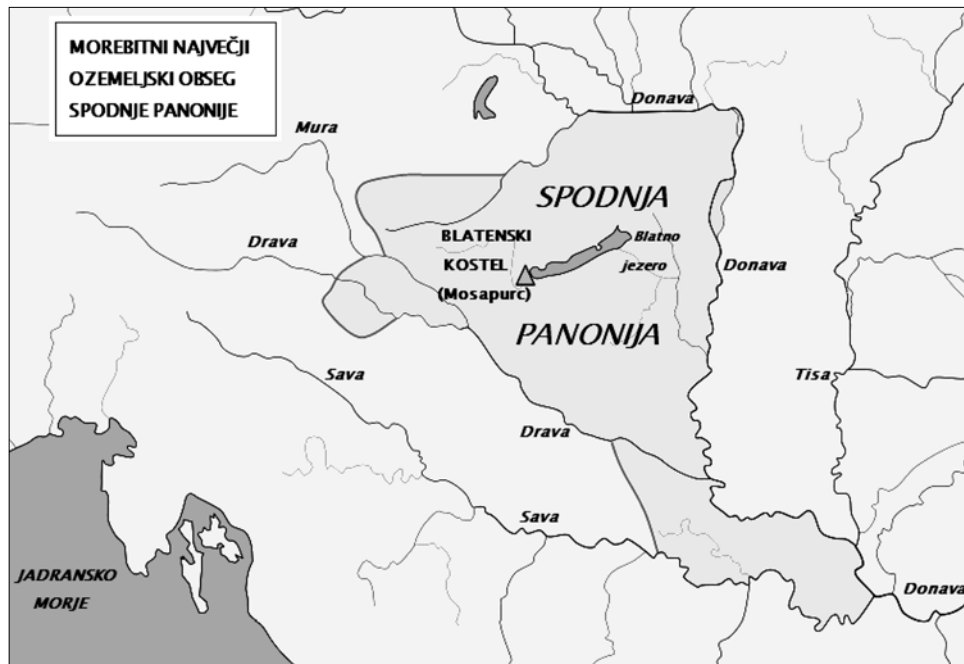
Ciril in Metod pri knezu Koclu

Navedeni in podobni viri nas silijo k temeljitejšem razmisleku tudi o panonski zgodbi solunskih bratov Cirila in Metoda ter njuni dejavnosti v Spodnji Panoniji (Slika 10).

Po dobrih treh letih širjenja krščanske vere v slovénkem jeziku na Moravskem sta se Ciril in Metod z učenci odpravila k papežu v Rim na zagovor proti nemški duhovščini. Salzburški kleriki so namreč vztrajali, da se sme Boga slaviti samo v treh jezikih: hebrejskem, grškem in latinskem, predvsem, da bi tako obdržali svoj vpliv v Veliki Moravski. Na tej poti sta brata na povabilo kneza Kocla obiskala še eno slovensko deželo – Blatensko kneževino, kjer so takrat zaradi frankovskega vpliva pisali v latinici.

V Koclovi prestolnici Blatnogradu (Blatenskem Kostelu, današnjem Zalavárju) sta izučila okrog 50 učencev [30] in jim verjetno najprej priredila nekaj enostavnih cerkvenih obrazcev v takrat tam udomačeni karolinški minuskuli. Tako je samo še vprašanje, če niso bili Brižinski spomeniki prevedeni in prepisani prav v Blatenskem kostelu, kjer so takratni učenci obvladovali slovenski jezik in karolinško minuskolo, v katero bratoma ni bilo težko prenesti nekaj slovenskih liturgičnih obrazcev.

Slovenski arheolog in zgodovinar A. Pleterski je sicer postavil domnevo o nastanku Brižinskih spomenikov v samostan v vasi Molzbichl na Zgornjem Koroškem v sedemdesetih letih osmega stoletja. Čeprav so bili v samostanu tudi slovenski menihi, je Salzburg ostro nasprotoval slovenskemu bogoslužju in zato neusmiljeno preganjal Metoda, tako da bi

Slika 10. Spodnja Panonija v času vladanja kneza Kocla (vir: slovenska Wikipedija)

izvirni Brižinski spomeniki, ki se niso ohranili, lahko tam nastali kvečjemu v latinskem jeziku [31:38].

Velikomoravani so se leta 869 med Ciril-Metodovim bivanjem v Rimu uprli Frankom, za upor je velikomoravski knez Rastislav pridobil tudi Kocla. Upor je uspel in nastala je nova, samostojna slovenska država Spodnja Panonija, katere knez je postal Kocel. Ciril je v Rimu hudo zbolel in februarja 869 umrl, Kocel pa se je z Rastislavom in njegovim nečakom Svetopolkom zavzemal, da bi se Metod vrnil v njihove kraje kot škof. Papež Adrian II jim je še istega leta ugodil in pozneje je na Koclove prošnje tudi ponovno ustanovil sirmijsko (danes Sremska Mitrovica) nadškofijo, katere sedež je bil v Koclovi državi.

Škof Metod je uvajal slovensko bogoslužje in sprva deloval predvsem v Slauoniji, njen upravni okoliš pa je vključeval Spodnjo Panonijo in Velikomoravsko. Metodov življenjepis *Vita Methodii* navaja poleg prevodov Nove in Stare zaveze ter Psalmov tudi *evangelium Slovenicum* [32]. Pojem *Slovenicum* pa bi težko razumeli kot *slavenski*, kaj šele kot *slovanski*!

Salzburška nadškofija je tako izgubljala vpliv nad temi državami, kar jo je seveda močno motilo, prav tako kot frankovske fevdalce, ki so izgubili velik del ozemlja. Okrog leta 870 jim je uspelo odstraniti Rastislava in zapreti Metoda, vendar je nato na Velikomoravskem izbruhnil upor, ki je začasno preprečil napad na Kocla, tedaj nosilca pomembne vloge pri ohranjanju in podpiranju dela Metodovih učencev. Ko so Franki na zahtevo papeža Janeza VIII. leta 873 končno izpustili Metoda, ga je Kocel kljub njihovim grožnjam ponovno sprejel.

Franki so že naslednje leto zasedli Spodnjo Panonijo in pregnali Metoda, ki se je zatekel v Velikomoravsko, ter hkrati pohiteli preganjati in uničevati kakršnekoli sledove njegovega

delovanja. Tako tudi morebitne slovenske Brižinske spomenike. Pergamentne liste, na katere so bili napisani, pa je bilo po frankovski zasedbi najbrž škoda zavreči – odnesli so jih v Brižinj (Freising), kjer so jih knjigovezi pozneje s pridom uporabili pri vezavi svojih knjig.

Jezikoslovci so se podrejali nareku tujih zgodovinarjev

V politični kuhinji, v kateri zaradi velikosrbskih načrtov, da smo v Jugoslaviji vsi samo »Slovani« (po srbsko Sloveni) izza Karpatov od Pruta do Dnjepra, ni bilo prostora za panonske Slověne in za našo zgodovino. Tako so tudi poskrbeli, da odgovorni niso uvrstili Brižinskih spomenikov v kanon »zaradi nekaj fonoloških značilnosti panonskega narečja«, saj je bil ta spisec že v 19. stoletju rezerviran za bolgarsko-srbske »vzhodne« in hrvaške liturgične spomenike iz 10. in predvsem iz 11. in 12. stoletja. Brižinski spomeniki so bili pač pre zgodnji dokument. Po njihovem pa menda tudi Slověnov v panonski Sklauinii nikoli ni bilo ...

Jezikoslovci so ob koncu 19. in skoraj v vsem 20. stoletju morali temeljiti na *priselitveni teoriji* o »bratskem« prihodu »Slovanov«/Slavenov v srednjo Evropo v 6. in 7. stoletju. Kakršnokoli drugačno razmišljanje kot ga je o večvrednosti arijske rase dokončno oblikoval vplivni nemški jezikoslovec in arheolog Gustav Kossinna (1858-1931) [33], pozneje pa »jugoslovenski misleci« o »slovanskem« prihodu z vzhoda, je bilo v obeh Jugoslavijah najstrožje prepovedano. Na Hrvaškem celo tako resno, da je štiri raziskovalce, ki so zagovarjali iransko poreklo Hrvatov, umorila jugoslovanska tajna policija [34].

Slovinci smo bili itak samo Alpski Hrvatje, tako da nam ni bilo vredno posvečati nobene posebne pozornosti. Zaradi takega odnosa vse do razhodnje jugoslovanskih narodov, zaradi tisočletne vladavine tujih kraljev in cesarjev, in še bolj žalostno zaradi »interpretacij« naših sodobnih zgodovinarjev, nimamo Slovinci nobenega ponosa, nobene samozavesti, nobenega védenja o lastni pestri zgodovini.

Hrvaški akademik Eduard Hercigonja (*1929) je poskušal za staro slovenščino uvesti pojem *općeslavenski književni jezik*, Jagićev učenec Vatroslav Oblak, ki je izpeljal *dialektološko* ekspedicijo v okolici Soluna, pa je dokazal povezanost makedonskega govora s staroslavenskim jezikom. Morda bi mu uspelo dokazati povezanost slovenskega govora s staroslavenskim celo z ekspedicijo v Sloveniji?! Vseeno pa je lahko njegova staroslavensščina samo словѣньскъ љзыкъ – stara slovenščina. Zato niti ni pomembno ali naj velja makedonska ali panonska teorija, saj sta obe slovenski. Šafárik pa je v svojih zadnjih letih celo spremenil svoj prvotni pogled in v delu *O izvoru in domovini glagolitizma* (Praga 1858) utemeljil panonsko izvorno teorijo o stari cerkveni slovenščini, tako kot sta jo prej razvila Kopitar in Miklošič [22].

Kopitar in Miklošič sta pisala o slovenščini v glavnem v nemščini, tako kot je bilo takrat po Valvazorjevem zgledu od 17. stoletja naprej v navadi. Zato so njuna dela s tehtnimi utemeljitvami o stari slovenščini današnjim slovenskim izobražencem, ki jim je sveta samo še angleščina, takorekoč neznana. Razen A. T. Linharta (1756-1795), prvega slovenskega znanstvenega zgodovinarja in dramatika, je tudi jezikoslovec Josip Šuman (1836-1908) s sodelavci napisal zanimivo knjigo *Slovinci* (1881) v nemščini.

Tako smo bili povprečni Slovenci prikrajšani, in smo še, za marsikakšen zanimiv in pomemben vir prav iz 19. stoletja, ko se je začelo najbolj razgibano in usodno rojevanje evropskih narodov. Vendar se stroka ne premakne niti za milimeter, prizadevanja ljubiteljskih raziskovalcev preteklosti, ki so pokazali, da ni vse tako, kot so nas učili, in nas še, pa ostajajo vztrajno zatajevana.

Na srečo je v založbi Slovenske matice v Ljubljani leta 1981 izšel vsaj prevod Linhartovega *Poskusa zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije*, leta 2011 pa prevod Šumanovih *Slovencev* pri založbi Amalietti & Amalietti v Ljubljani. Kdor se hoče seznaniti s Šafarikovimi in Miklošičevimi prizadevanji v domačem jeziku, bo največ podatkov dobil prav pri Šumanu.

Vsekakor pa priporočam previdnost: uredniki slovenske Wikipedije so na morebitno napačno uporabo imena *stara slovenščina* opozorili z naslednjo klobasarijo, v kateri je izraženo vse tragično klečeplastvo slovenske znanosti do tujega prirejanja dejstev [35]:

»Paziti je treba, da se termin *staroslovenščina* ne zamenja s slovenskim terminom *staroslovenščina*, ki naznačuje najzgodnejšo o bliko izpričane slovenščine, vključno s najzgodnejšim obdobjem slovenskega knjižnega jezika. Ker sta bila Jernej Kopitar in Fran Miklošič mnenja, da je slovenščina neposredna naslednica stare cerkvene slovanščine, lahko hitro pride do napak v pojmovanju staroslovanščine in staroslovenščine (slovenščina je ohranila le koren *sloven-*, koren *slovan-* pa je v 19. stoletju prevzet iz *češčine*; to je razlog, da starejših tvorjenk s korenem *sloven-* ne smemo vedno razumeti v današnjem smislu besede *slovenski*, ampak tudi kot *slovanski*; tudi izvirno poimenovanje se glasi *jęзыкѣ словѣньскѣ* s pomenom *slovanski jezik*).«

Sodobnejša angleška Wikipedija pa se po skoraj stoletju in pol vendarle vrača k Miklošiču:

»Notation Old Church Slavonic language is modern transformation from, original inscription Slovenski jezik (словѣньскѣ, Slovene language). As one of the greatest philologist Franc Miklošič with wide knowledge of all Slavic languages and other Balkan languages established the Old Church Slavonic as the closest to the language of Carantanian and Pannonian Slovenes [36].«

Prevod (MIM):

»Označevanje jezika *Old Church Slavonic* je novodobna predrugačitev izvirnega zapisa Slovenski jezik (словѣньскѣ, *Slovenski jezik*). Kot eden največjih jezikoslovcev je *Franc Miklošič* s širokim poznavanjem vseh slavenskih in drugih balkanskih jezikov dokazal, da je stara cerkvena slovenščina najbližja jeziku karantanskih in panonskih Slovanov.«

Sicer bi z malo zdrave pameti moralo biti vsakomur jasno, da sta solunska sveta brata govorila in pisala v enakem jeziku kot velikomoravski podaniki kneza Rastislava in panonski podaniki kneza Kocla, sicer ju ti ne bi razumeli, pa tudi bizantinski cesar Mihael ju ne bi pošiljal tako daleč, če ne bi dovolj dobro poznal razmer.

Literatura in viri

1. P Skok, Etimološki riječnik hrvatskog ili srpskog jezika, III, Zagreb 1973.
2. M Snoj. Etimološki slovar slovenskega jezika F.Bezlaja, P-S, Mladinska knjiga, Ljubljana 1995.
3. A Berlot - I Rebec, So bili Etruščani Slovani?, Založba Lipa, Koper 1984.
4. M Bor, Etruščani, V: Etruščani in Veneti, Editiones Veneti, Wien 1995.
5. V Vodopivec, Primerjava branj Pyrgijskih zlatih ploščic, Zbornik posveta Praprebivalstvo na tleh srednje Evrope, Jutro, Ljubljana 2003.
6. Slavic peoples, en.wikipedia, 26. okt. 2012.
7. Jordanes: O izvoru in dejanjih Gotov : getika, Založba ZRC, Ljubljana 2006.
8. akanje, si.wikipedia; Аканье, rus. wikipedia 27. mar. 2013; akati Slovenski pravopis, ZRC SAZU, Ljubljana 2001.
9. T Logar, Slovenska narečja, si.wikipedia, 2. dec. 2012.
10. F Curta: www.clas.ufl.edu/users/fcurta/sclavenes1.html, Turnhout: Brepols Publishers, 2005.
11. R Petrič, Venetska teorija in izvor Slovenov, Zbornik pete mednarodne konference Izvor Evropejcev, Jutro, Ljubljana 2007, 65-85.
12. Saints Cyril and Methodius, Mission to the Slavs, Great Moravia, en.wikipedia, 29. okt. 2012.
13. Кирилл и Мефодий, poglavje Происхождение, rus.wikipedia, 29. okt. 2012.
14. Great Moravia: 3 Territory, 3.1 Alternative theories, 4 People, en.wikipedia, 5. apr. 2013.
15. A Pleterski, Staroslovanska doba, Zakladi tisočletij, Modrijan - ZRC SAZU, Ljubljana 1999.
16. Great Moravia, Territory, Alternative theories, en.wikipedia, 5. apr. 2013.
17. Slavonija, zemljevid Blaeu 1645 – Sclavonia, Croatia, Bosnia cum Dalmatiæ parte, si.wikipedia, 31. okt. 2012,
18. J Höfler, Trubarjevi »Lubi Slovenci«, Dopolnila in pojasnila, Založil avtor, 2009.
19. Ime, Ilustrirana zgodovina Slovencev, Mladinska knjiga, Ljubljana 1999.
20. Jernej Kopitar, Franc Miklošič, si.wikipedia, 4. nov. 2012.
21. Bulgarians, en.wikipedia, 6. nov. 2012.
22. Altkirchenslawische Sprache: Forschung, de.wikipedia, 7. nov. 2012.
23. Staroslavenski jezik: Kanon staroslavenskih spisa, hr.wikipedia, 7. nov. 2012.
24. Old Church Slavonic, Canon of Old Church Slavonic, en.wikipedia, 7. nov. 2012.
25. P I Keppen. Sobranie Slovenskih Pamjatnikov, Sanktpeterburg 1827.
26. A Perdih, Novi vidiki preteklosti, Zbornik desete mednarodne konference Izvor Evropejcev, Jutro, Ljubljana 2012, str. 5-14; A Perdih - P Jandáček, New understanding of Western Eurasia in prehistoric times, Вестник Академии ДНК-генеалогии, 5(2), 38-94; <http://aklyosov.home.comcast.net/~aklyosov/5-2%202012>.
27. Кирилл и Мефодий, Примечания, точка 2, Кирилл и Мефодий, учители Словенские, rus. wikipedia, 13. 2. 2013.
28. P Perevlesskij, Pamiatniki staroslovenskago iazyka, 1854;pdf, СУПРАСЛЪСКАЯ РУКОПИСЬ, 1825.
29. T Maretić, Slaveni u davnini, Naklada Matice Hrvatske, Zagreb 1889.
30. Kočel, rus.wikipedia; Kocel, de.wikipedia; Kocel, en.wikipedia; Kocelj, si.wikipedia, 3. dec. 2012.
31. A Pleterski, Arheologija in nastanek Brižinskih spomenikov, Zbornik Brižinski spomeniki, ZRC SAZU, Ljubljana, 1996.
32. Saints Cyril and Methodius, Mission to the Slavs, Great Moravia, en.wikipedia, 8. dec. 2012.
33. Gustaf Kossinna, Nationalistic use of archaeology, en.wikipedia, 8. nov. 2012.
34. Irsanska teorija o podrijetlu Hrvata, Novija politička pozadina, hr.wikipedia, 9. mar. 2013.
35. Stara cerkvena slovanščina, si.wikipedia, 17. febr. 2013.

Povzetek

Razčlenjena grška poimenovanja staroselcev v Podonavju iz prve polovice prvega tisočletja Σουοθηνοί in Σκλάβήνοι se najbolj ustrezno berejo kot Sloveni in Slaveni. Da gre za nekdanje Slovéne prepričljivo govori njihov словѣньскъ ѡязыкъ (slovenskъ jazikъ) – stara slovenščina, ki sta jo za širjenje krščanstva v Panoniji prilagodila liturgičnim potrebam kot *stara cerkveno slovenščino* solunska brata Konstantin in Metod. To pa pomeni, da so, makedonski in panonski Slověni govorili enak – slovenski jezik in naseljevali pokrajine z enakimi imeni: Sklavinija in Slauonia. Te ugotovitve podpira vrsta sodobnih znanstvenih raziskav in izvirnih dokumentov. Bolj podroben pogled v delovanje Konstantina in Metoda narekuje popolnoma nove podmene o stari slovenščini in izvoru Brižinskih spomenikov, še zlasti ob upoštevanju porekla balkanskih ljudstev in ob razumevanju političnih razmer v 19. in 20. stoletju, ko so se oblikovali v narode.